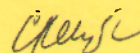


У 511.020

М 74

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**імені В.Н. Каразіна**

**МОГІЛЬОВА Світлана Валентинівна**



УДК 796.01

**СУЧАСНИЙ СПОРТ В ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНОМУ ТА**  
**СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРАХ**

Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата філософських наук

Харків-2008

**Дисертацією є рукопис**

Роботу виконано в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

**Науковий керівник:** доктор філософських наук, професор **Мамалуй Олександр Олександрович**, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, професор кафедри теоретичної і практичної філософії, заслужений діяч науки і техніки України.

**Офіційні опоненти:** доктор філософських наук, професор **Требін Михайло Петрович**, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, завідувач кафедри соціології і політології;

кандидат філософських наук, доцент **Семенова Юлія Анатоліївна**, Харківська державна академія фізичної культури, доцент кафедри гуманітарних дисциплін.

Захист відбудеться 23 листопада 2008 р. о 15<sup>15</sup> годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.051.18 Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4, ауд. 6-60.

З дисертацією можна ознайомитись у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за адресою: 61077, м. Харків, пл. Свободи, 4.

Автореферат розісланий «22» вересня 2008 р.

**БІБЛІОТЕКА**  
ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО  
УНІВЕРСИТЕТУ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

М.В. Чугуєнко

ЦИТАЛЬНА ЗАЛА  
ДДУФК

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ**

**Актуальність теми дослідження.** У сучасному гіперреальному співтоваристві, що характеризується подальшою віртуалізацією й візуалізацією комунікативних відносин, феномен спорту стає одним з найважливіших чинників вироблення та циркуляції соціальних орієнтирів і змістів. Екранно-електронна система соціальної комунікації активно використовує різні формовияви спортивного дійства з метою цілеспрямованого моделювання соціально значущих взірців поведінки й конструювання ідентичностей, формування стилів життя й патернів комунікації, стратегій керування й перерозподілу свобод. Спортивне видовище, що характеризується високим ступенем співучасті, є ідеальним простором для впливу на рівні особистісних спонукань і очікувань. У суспільстві, де в ігровий спосіб моделюються та взаємно обмінюються різноманітні ціннісні настанови й змісти, зростає потреба в ігровій складовій спорту, що відповідає попиту на модифікацію моделей комунікативних практик. У цьому контексті спорт ангажується різними політичними й соціальними дискурсами.

776

Таким чином, у суспільстві «глядачів», або «суспільстві спектаклю», можливості впливу спорту на відносини в соціумі є досить потужними й водночас не завжди передбачуваними та сприятливими у своїх наслідках. Зростає напруга між екзистенціальним виміром спорту, який за своєю сутністю неможливий без атмосфери свободи, і його соціально-комунікативним виміром, що цю свободу форматує й, отже, обмежує. У зв'язку із цим істотно актуалізується потреба соціально-філософського осмислення екзистенціальних характеристик сучасного спорту, що визначають його загальнолюдський і трансісторичний зміст, пов'язаний зі справжнім гуманістичним сенсом відносин змагальності й суперництва.

Сказане насамперед стосується реалій вітчизняного суспільства. Істотне зростання значущості спорту в просторі особистісного самовдосконалення та соціальної комунікації значно розширює спектр креативних можливостей як щодо динамізації трансформаційних процесів в українському соціумі, так стосовно подальшої його інтеграції у світ, який дедалі більше глобалізується.

**Ступінь наукової розробленості проблеми.** Філософія спорту в цілому є порівняно молодим дисциплінарним проектом, який динамічно розвивається і у своїх вирішальних компонентах конституюється під егідою соціальної філософії. Вихідний вузол проблематизації в межах філософії спорту зав'язаний на питанні про те, що таке спорт, що робить певну діяльність саме спортивною діяльністю. Головна увага приділяється питанням про правомочність сподівань на точні концептуальні визначення спорту (Дж. Макалун), про визначення відповідних культурних практик у формальних

(Б. Сьюйтс) або контекстуальних (О. Леман, Ф. Д'Агостіно) термінах та відношенням між спортом та іграми (Р. Кретчмер, К. Мейер).

У радянській літературі велике значення мали дослідження з логіки й методології спортивних наук, роботи, присвячені соціально-гуманітарній, етичній й естетичній проблематиці розвитку спорту. Уваги заслуговують погляди Н. Візителя, що дав визначення спорту як соціальної діяльності й виділив змагальність як об'єктивний зміст спорту; Л. Матвеева, що визначив спорт у контексті максимізації людських можливостей. Розробки В. Столярова щодо гуманізації суперництва як обмеження змагальної складової знаходять підтримку й сьогодні.

Треба, однак, підкреслити, що спеціальних досліджень, присвячених екзистенціальним аспектам спорту, практично немає. На наш погляд, явно недостатньо враховується й ще менше використовується та важлива обставина, що найбагатшим джерелом і основою аналізу та розкриття екзистенціальних характеристик спорту можуть служити класичні праці з філософії екзистенції О. Болльнова, Ж.-П. Сартра, М. Гайдеггера, К. Ясперса, екзистенціального психоаналізу (В. Франкл), персоналізму (Е. Мунье), онтології гри (С. Фінк). Прагнучи в міру можливості заповнити цю лакуну, основну увагу в цій роботі ми приділили напрямкові позитивного екзистенціалізму (Н. Аббаньяно, О. Болльнов).

Постановка проблеми взаємозв'язку екзистенціального та соціально-комунікативного вимірів феномену спорту неможлива без рецепції новітніх результатів філософії тілесності. У сучасній теоретичній інтерпретації феномену тілесності домінує конструктивістський підхід, відповідно до якого тілесність розглядається як обумовлена владними, ідеологічними, культурними та ін. чинниками. Індивідуальність тілесності досліджується в її аномальному варіанті – як тілесність хвороблива й інвалідна (Ю. Семенова, Є. Ярська-Смирнова).

Разом із тим практично не одержало філософського обґрунтування гармонічне сполучення природно-даного людині й культурно досягнутого нею в роботі над власним тілом. За рідкісними винятками (Л. Вакан), безпосередньо тілесності людини-спортсмена як найбільш явно репрезентованій у соціальному просторі фактично не приділяється уваги.

Соціально-комунікативні аспекти спорту розкриваються переважно через його медійність й видовищність (Н. Беффа, С. Гуськов, Т. Даунінг, В. Зверева, Ф. Кідане, Дж. Марченд, Д. Освальд, В. Платонов, Дж. Чандлер).

Спроби філософського осмислення проблем спорту на базі соціологічних досліджень подані в роботах Т. Алкемайера, П. Бурдьє, Л. Вакана, Х. Ейхберга, Н. Еліаса.

Дослідження впливу новітніх трансформацій соціуму й культури на феномен спорту проводилося з урахуванням робіт З. Баумана, Д. Белла.

Г. Дебора, С. Жижека, Д. Іванова, І. Ільїна, С. Кримського, Ж.-Ф. Ліотара, М. Маклюєна, М. Требіна, Ф. Фукуями.

Відаючи належне всім авторам, праці яких безпосередньо або опосередковано стосуються дослідженої теми, слід зазначити, що в цілому екзистенціальний вимір спорту вивчений недостатньо, що призводить до скороченого й однобічного розуміння та використання феномену спорту в соціально-комунікативному просторі. Дослідження зазначених проблем потребує міждисциплінарного підходу із залученням теоретичних надбань філософії, соціології, культурології, психології, етики, спортивних дисциплін та ін. У нашому дослідженні спорт вивчається в актуальному сьгодні соціально-філософському контексті.

**Об'єктом дослідження** є феномен сучасного спорту в його соціально-філософському осмисленні.

**Предметом дослідження** є переломлення екзистенціального виміру спорту в сучасному соціально-комунікативному просторі.

**Мета й завдання дослідження.** Мета роботи полягає в розкритті екзистенціальних інтенцій спорту в контексті сучасних соціально-комунікативних практик.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- здійснити конкретизацію екзистенціальних характеристик спорту;
- виявити функцію антропологічних констант у визначенні спорту як соціокультурного феномену;
- розглянути спорт як особливий різновид тілесних практик суб'єктивації у відношенні «агон – дискурс – екзистенція»;
- обґрунтувати значущість спортивної змагальності як чинника гуманізації суперництва в інших конкурентних сферах соціального життя;
- схарактеризувати місце спортивної агоністики в сучасному соціально-комунікативному просторі.

**Теоретико-методологічною основою** дисертаційного дослідження є комплексний, міждисциплінарний підхід до проблеми взаємозв'язку екзистенціального й соціально-комунікативного аспектів сучасного спорту, здійснений на основі найбільш значних концептуальних розробок вітчизняних і закордонних філософів, соціологів, культурологів, теоретиків спорту, соціальних і спортивних психологів. При цьому автор у першу чергу спирався на досвід становлення філософії й соціології спорту, мірою можливого доповнюючи його власною спеціальною інтерпретацією відповідних положень, що розвиваються в межах соціально-філософської, екзистенціальної, діалогічної, постструктуралістської традиції у філософії стосовно до розглянутої теми.

**Наукова новизна дисертації** полягає в тому, що в ній уперше на рівні соціально-філософської концептуалізації здійснено спробу тематизувати

напругу у взаємозв'язку екзистенціального і соціально-комунікативного вимірів сучасного спорту.

Новизна отриманих результатів дослідження розкривається через:

- конкретизацію екзистенціальних параметрів сучасного спорту з урахуванням погляду позитивного екзистенціалізму, з метою акцентувати свободу самореалізації індивіда в процесі його спортивної діяльності як особистісного покликання;
- комплексну розробку уявлення про спорт вищих досягнень як діяльності із реалізації специфічно людської «жаги до визнання», обумовленої прагненням до подолання власної скінченності за допомогою вільного самовизначення в публічному змаганні з іншими;
- розгляд феномену спорту як особливого різновиду тілесних практик суб'єктивації в ракурсі відношень «агон – дискурс – екзистенція». Звертання до спортивно-тілесної дискурсивності дозволило впровадити концепт «авторської тілесності» для виявлення специфіки процесу культивування унікальної тілесності спортсмена як результату синтезу його природних задатків і особистих зусиль із подолання досягнутих меж і конституювання власної ідентичності;
- визначення антропоцентричних і соціоцентричних маркерів сучасності спорту, що дозволяють внести уточнення в розуміння своєрідності сучасної агоністики, зокрема, її відмінності від античної;
- обґрунтування можливості застосування морально-етичних цінностей спортивного агону як специфічної форми реалізації жаги до визнання (аристотимії) в інших конкурентних сферах соціуму.

**Практичне значення дисертаційного дослідження** полягає в тому, що розроблені в ньому положення сприяють утвердженню нового концептуального бачення спорту вищих досягнень і тих змістів, що в ньому реалізуються, і тим самим можуть виявитися корисними для всіх, хто зацікавлений в осмисленні актуальних проблем сучасного спорту. Отримані результати можуть бути використані як база для подальших досліджень можливостей людини в спорті й інших граничних антропологічних практиках. Щодо цього безпосереднє застосування може знайти проведене структурування можливостей знаходження/конструювання ідентичності в різних видах спортивної діяльності відповідно до паратаксічної, гіпотаксічної і синтетичної стратегій.

Оскільки концептуальний зміст дисертаційної роботи було сформовано на досить широкій міждисциплінарній основі, результати дослідження можуть бути використані й у викладацькій діяльності, насамперед для підготовки спецкурсу із соціально-філософських проблем сучасного спорту, а також у висвітленні низки тем загальних курсів із філософсько-культурологічних дисциплін.

**Апробація роботи.** Основні положення й висновки дисертації обговорювалися на аспірантському семінарі та засіданні кафедри теоретичної і практичної філософії філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Матеріали дослідження автор доповідав на всеукраїнських та міжнародних конгресах і конференціях: IV Російському філософському конгресі «Філософія й майбутнє цивілізації» (Москва, 2005 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Культура, свідомість, мова в інформаційному суспільстві» (Харків, 2007 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Органи влади та молодіжні громадські організації. Інноваційні рішення в молодіжній політиці» (Харків, 2007 р.), Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Сучасний філософсько-гуманітарний дискурс: напрямки і перспективи» (Черкаси, 2007 р.).

**Публікації:** основний зміст роботи викладено в шести наукових статтях у фахових виданнях, затверджених ВАК України, і трьох публікаціях тез конференцій.

**Структура та обсяг дисертації.** Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків із кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури, що нараховує 215 джерел. Загальний обсяг роботи становить 221 сторінка, з яких 202 сторінки основного тексту.

### **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, оцінено ступінь її наукової розробленості, визначено об'єкт та предмет, сформульовано мету дослідження й завдання, розв'язання яких необхідне для її досягнення, визначено методологічні засади дослідження, а також розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У **першому розділі – «Екзистенціальний вимір спорту»** розкриваються екзистенціальні характеристики спорту. Перевагу віддано напрямкові позитивного екзистенціалізму як такому, що розуміє людину в контексті вільної можливості пошуку відношення з буттям, як здатність підняти себе до стану екзистенціального існування власними силами, власним спонуканням на противагу настанові класичного екзистенціалізму, відповідно до якої людське буття вже споконвічно перебуває в стані розгубленості й відданості світу, що бачить можливість екзистенціальних станів і переживань тільки як вимушених, унаслідок зовнішнього «ув'язнення» в прикордонну ситуацію.

У **підрозділі 1.1. – «Позитивно-екзистенціальні характеристики спорту»** конкретизовано можливості досягнення людиною дійсно екзистенціального існування в спортивній діяльності.

Показано, що для людини в спорті як такої, що конститує себе як індивідуальність та реалізує як особистість у співтоваристві власними

зусиллями, актуалізується завдання самореалізації як реалізації особистісного покликання. Це, у свою чергу, потребує від людини постійного усвідомлення себе як вибору між дійсністю та недійсністю буття.

Спорт є агонем, і саме агоністика постає потужним чинником, що постійно штовхає спортсмена до трансцендування та дозволяє відчутти дійсність свого буття в спрямованості за межі зовнішньої та внутрішньої даності. Ця спрямованість є збиранням усіх зусиль у єдність для самореалізації в спортивній діяльності протягом життя і здійснення щораз унікального завдання в процесі змагань. Таке збирання знаходить сенс, виходячи з безумовної захопленості спортсмена, і дозволяє пережити стани чистої якості буття людини, справжнього екзистенціального існування, які досягнуті власним вільним вибором та власним спонуканням як реалізація покликання.

Розглянуто змісти, які людина здійснює в спорті: це реалізація цінностей творчості (спортсменами) у процесі тренувань і змагань та цінностей переживання (спортсменами й глядачами) (за В. Франклом).

У підрозділі 1.2. – «Спорт як різновид тілесних практик суб'єктивності: агон – дискурсивність – екзистенція» досліджується буття спортивної тілесності та виявляються її екзистенціальні характеристики, головними з яких є можливості суб'єктивності та самоактуалізації в інтерсуб'єктивному просторі тілесно-спортивної дискурсивності.

Проблема розглядалася в протиставленні масових спортивних практик і спорту вищих досягнень. Відзначено, що тілесність, яку може сформувати людина в численних різновидах масових спортивних практик, є тиражуванням соціально санкціонованих моделей тіла. Така тілесність є конструктом, що полегшує соціально-комунікативне функціонування, і, як будь-який конструкт, така тілесність є обмеженою, нецілісною, фрагментованою.

На протиположному такому обмеженому існуванню тілесності, цілісність суб'єктивного переживання власного тіла в процесі спортивної взаємодії визначається за допомогою нового концепту «авторська тілесність», що виникає в процесі змагання шляхом взаємного перевизначення (у розумінні Ж.-П. Сартра), постійної незгоди з визначенням себе й закріпленням своєї психофізичної суб'єктивності в якихось межах, як індивідуальний і особистісний спосіб тілесного синтезу сенсів, що виникають щомиті. Спортивна «авторська» тілесність має такі характеристики: *цілісність, незамкненість, виражена індивідуальність*. Вона цілісна, оскільки є результатом синтезу (індивідуальних особливостей, сприйняття ситуації і добровільних інтенцій та зусиль людини). Її незамкненість обумовлена відкритістю до перевизначення в спортивній взаємодії. Вона гранично індивідуалізована, оскільки саме використання тих психофізичних характеристик та індивідуального досвіду, які відрізняють одного спортсмена від іншого, забезпечують результат за вихідної рівності умов. Вона є результатом вольових інтенцій і як така є «справжнім суб'єктом/предметом



людської соціальної практики» (Л. Вакан). Саме ці характеристики зумовлюють екзистенціальний вимір спортивної тілесності.

У підрозділі 1.3. – «"Авторське" тіло спортсмена й тіла-афекти: загальне й особливе» підставою для порівняльного аналізу спортивної та афектованої тілесності (на прикладі «внутрішнього» та «карнавального» тіл М. Бахтіна та «танцюючого тіла» Ф. Ніцше) є процесуальність, становлення, розімкненість тіла спортсмена, що споріднює його з тілами-афектами. Але, на відміну від цих тіл, його розмикання гранично інтенціональне та індивідуалізоване, воно досягається синтезом, а не розчиненням і у взаємодії, порівнянні, постійному взаємному перевизначенні, тобто інтерсуб'єктивно, а не монологічно. Авторське тіло спортсмена виникає в динаміці змагання, воно діяльне, не аморфне, і його тимчасова завершеність відкрита до перевизначення. Це активний, аскетичний, авторський та інтерсуб'єктивно-комунікативний шлях. Це тіло-суб'єкт, із властивими тільки йому здатностями до самоактуалізації в соціумі.

У підрозділі 1.4. – «Спорт як гранична антропологічна практика: обрїй розмикання людини в спортивному агоні» режим функціонування організму спортсмена (як психофізичного суб'єкта в цілому) розглядається в межах енергійної парадигми як граничний стосовно режиму функціонування організму людини в повсякденному, наявному бутті, тобто як гранична антропологічна практика (за С. Хоружим).

Показано, що, на відміну від масових спортивних практик, які можна зрозуміти тільки виходячи з есенціалістського дискурсу, у спорті вищих досягнень хто-буття (іменний дискурс – конкретний спортсмен) визначається як-буттям (дієслівний дискурс) – його індивідуально-особистісним способом самоактуалізації. Підкреслюється, що спорт (вищих досягнень) як гранична антропологічна практика, не маючи характеристик топіки віртуальності й топіки несвідомого, належить до онтологічного ареалу антропологічної межі. Це підтверджується також видом темпоральності в спорті («стріла часу») та ікономією смерті (неприйняття).

Належність до вказаної топіки та виражений аскетизм спорту вищих досягнень є підставою для розглядання його в порівнянні з духовними практиками сходження, які задіюють соматіку людини. Спортивна практика, як і духовна, не існує поза традицією і також є холистичною практикою, у яку утягується все різноманіття людських енергій. Відзначається, що спорт виконує в соціумі своєрідну роль «мирської» духовної практики. Але, на відміну від чернецтва, спортивна агоністика є однією з форм прийняття світу, у першу чергу – за рахунок його інтерсуб'єктивної складової.

При цьому спортивна комунікація за умови справжньої захопленості спортсмена фундована онтодіалогом, який є взаємодією енергій людини з енергіями трансцендування. Оскільки захопленість процесом агону – це відкритість енергіям трансцендування, розмикання себе назустріч іншому,

тому захоплений спортсмен здійснює із цими енергіями синергію. Тобто належність спорту вищих досягнень до онтологічного ареалу антропологічної межі прямо корелює з його екзистенціальним виміром.

У підрозділі 1.5. – «*”Кентавр”*: розмикання як розчинення границі» за допомогою концепції «спектра свідомості» К. Уїлбера визначається рівень свідомості спортсмена в спорті вищих досягнень й відповідний рівень межі, яка потребує подолання. Цей рівень є рівнем «кентавра» – рівень єдності «єго» та тіла, що відтворює більш глибоку реальність, ніж окремо «єго» й окремо тіло. Із цього погляду спортсмен високого рівня є цілісністю, останнім щаблем перед знаходженням свідомості єдності. Як «кентавр» він ближче всіх до позачасового, його реальністю є *punctum fluens* (минуще, але сьогодні), рівень розмикання – назустріч трансцендентному (а не власним витиснутим властивостям особистості або власному тілу). Реалізований спортсмен здійснює фундаментальний сенс життя на рівні «кентавра» – це і є авторство, самоактуалізація, здійснення власної долі як реалізація покликання.

У цілому рівень свідомості спортсмена високого рівня (як рівень свідомості «кентавра») є місцем: 1) самоактуалізації (авторства); 2) знаходження сенсу; 3) екзистенціальних питань життя і смерті.

У підрозділі 1.6. – «*Взаємозв'язок практики спорту і смерті*» розглянуто особливості усвідомлення присутності смерті в житті в процесі самоактуалізації в спорті. Це усвідомлення минулості досягнутих результатів, найбільш яскравих та неповторних моментів гри, нестандартних розв'язань ситуації, необхідності постійно приймати на себе ризик символічної страти і т. ін., які підступають до спортсмена з вимогою існування в модусі дійсності.

Розглянуто вплив мотиву смерті на тілесну самоактуалізацію. Тут найважливішим аспектом є відкритість припливу різноманітної інформації й обробка її нестереотипними, незаданими способами, і так – через подолання заданості – переборюється страх смерті. Мотив смерті, що розуміється таким чином, і є необхідним для розвитку й функціонування нормальної тілесності (С. Газарова), у спорті виступає безпосередньою передумовою для формування авторської тілесності, експлікованої вище.

Висвітлюються взаємозв'язки смерті у функції автора з тілесно-індивідуальною реалізацією в спорті. Авторство взагалі постає «рамковим» принципом, агентом смерті. Авторство тілесності в спорті – це суб'єктивна експлікація способу соціально-культурного знаходження своєї психофізичної цілісності. Як таке, воно є виявленням способу буття того «тексту», що створює спортсмен у процесі зусиль суб'єктивної та взаємодії і відповідно – замикальним у певних рамках, оформлювальним (самим собою). Оскільки авторство в діяльності спортсмена гранично вплетене в тілесність, то для спортсмена як автора свого психофізичного організму таке авторство може розглядатися як «вправа у вмиранні».

Висвітлюється також взаємозв'язок смерті та специфічно людської жаги до визнання. Жага бути визнаним як спрага слави пов'язувалася в стародавніх греків із скінченністю людини та її подоланням в увічненні свого імені. Спрямованість до трансцендентного визнання і визнання в соціумі прямо пов'язана з неприйняттям смерті. Спорт вищих досягнень розуміється як агоніальна форма реалізації жаги до визнання. Коли, на відміну від масових спортивних практик, для людини головне перемогти, виграти – це бажання довести неможливість своєї об'єктивації, це ствердження себе як свого власного автора, бажання заявити й залишити свій власний неповторний голос і стиль в історії (у цьому випадку – в історії спорту). Визнання в спорті – це не стільки перемога, оскільки вона технічно фіксується, присуджується. Визнається саме талант спортсмена, його здатність до творчості, створення гарної гри, незабутніх форм і подій.

У другому розділі – «Соціально-комунікативний вимір сучасного спорту» розкривається переломлення екзистенціального виміру спорту в сучасних соціально-комунікативних практиках із залученням метатеорії соціальної комунікації. Враховується, що одним з основних чинників, які визначають сучасність, є той факт, що система ієрархічної комунікації, де головним компонентом був наказ, стала мінятися на систему демократичної комунікації, де основою стає переконання та спонукання і система покликана допомогти індивідууму виявити (оформити) власні бажання (Г. Почепцов).

У першому підрозділі 2.1. – «Екзистенціальне в соціальному» розглядаються питання можливостей і стратегій знаходження ідентичності в спорті як утвердження власного «екзистенціального Я» в соціальному просторі і авторство в спорті як один з маркерів, що визначають його сучасність.

На підставі аналізу можливостей знаходження й підтвердження особистісної ідентичності в спортивних практиках показано, що саме «великий» спорт є сферою перевірених стратегій знаходження ідентичності, де вона, хоч її постійно заперечують, виявляє стійкість. У спорті вищих досягнень багато з тих причин, що призводять до кризи ідентичності, не знаходять свого втілення або виступають в ослабленій формі. Основні чинники, що визначають повноцінність і стабільність ідентичності у «великому» спорті, такі:

- онтологічна втіленість;
- неочевидне, але глибоко вкорінене здорове ставлення до смерті;
- можливості повноцінного визнання в його потрібній співвіднесеності (Я, Ми, Вони);
- особливості спортивного змагання, що не дозволяють створювати перекручені або неадекватні описові й нормативні образи власної самості;
- чіткість і релевантність критеріїв виявлення здатностей та критеріїв порівняння можливостей і домагань спортсменів;
- можливості авторства;

- переконаність у легітимності правил як таких, що задають норми етичної взаємодії;
- відсутність дисгармонії між «Я» і «соціальним Я» як наслідок постійного випробування/підтвердження наявного символічного капіталу;
- очевидне знаходження реалізованим спортсменом породжувального принципу свого життя, що дозволяє здійснити покликання (за В. Хьосле).

На відміну від «великого» спорту, масові практики спорту співвідносяться з ігровими, нефіксованими, нестійкими ідентичностями як такими, що конструюються ззовні і маніпулювання якими полегшує керування й «перерозподіл свобод» (З. Бауман).

Розглянуті індивідуальний стиль, манера гри й взаємодії в просторі тілесно-спортивної дискурсивності як такі, що мають усі характерні риси, які М. Фуко виділив для функції «автор». Авторство в сучасному спорті – це авторство індивідуального тілесно-спортивного дискурсу й авторство власного життя. Як таке, воно співвідноситься з перформативними висловами, що сформувалися в просторі модерну (за Ю. Хабермасом). Виступ спортсмена являє собою автентичну самопрезентацію, обумовлену публічною заявкою на перемогу та публічністю змагальної події. Як автономна й індивідуальна, знайдена власними зусиллями, ідентичність сучасного спортсмена радикально відмінна від ідентичності античного атлета, який ототожнював себе з богами, героями і в змаганні завжди відтворював первісні події. Сучасний спорт виникає тоді ж, коли виникає поняття «автор», – у момент індивідуалізації в історії (ідей, знань, літератур, філософії, наук) (М. Фуко), і, таким чином, авторство постає внутрішнім визначенням сучасності спорту, його антропоцентричним маркером. Але, на відміну від проголошеної «смерті автора», особливості спортивної агоністики як сфери реалізації – привселюдність, чітка заданість нормативності та критеріїв порівняння, тілесна інтегрованість – не залишають можливостей для уникнення відповідальності.

Проаналізовано найбільш істотні соціально-комунікативні аспекти на рівні перетинання таких координат як суб'єкти соціальної комунікації й соціально-комунікаційна діяльність. Ці аспекти найбільш чітко проступають у стратегіях знаходження ідентичності в практиках спорту, структурованих як паратаксис, гіпотаксис і синтез.

Паратаксичне перебирання технік власного тіла дозволяє нескінченно міняти образи репрезентації й співвідноситься із соціальним конструюванням ідентичності в масових практиках спорту. Це реалізація соціально-комунікативних змістів у формі керування (як спонукання з боку системи) і наслідування (з боку великих груп людей – реципієнтів).

Гіпотаксична стратегія як вимір аматорського спорту виступає як така, що має який-небудь стійкий конституюючий принцип для знаходження ідентичності (серйозне захоплення, хобі як зміцнення соціального іміджу чи

здоров'я та ін.). На цьому рівні можливості авторства, суб'єктивності й визнання реалізуються частково, захопленість не може бути повною й повноцінним знаходження ідентичності в аматорських практиках спорту не є. Відповідно людина, що займається спортом як аматор, також більш чи менш відкрита для впливу соціально-комунікаційної системи в плані спонукання до вибору того або іншого способу сприйняття, дії, до керування на рівні індукування інтенцій, бажань, «власних рішень» і т. ін.

Синтетична стратегія співвідноситься із знаходженням власного породжувального принципу – сприйняттям своєї самоактуалізації в спорті як покликання й життєвого завдання, тобто зі спортом вищих досягнень.

Виділено історично незмінні (агоністика як реалізація жаги до визнання, аскетика, ігрові характеристики, тілесна інтегрованість) та історично тимчасові (доступність занять спортом для великих мас людей, пов'язана з авторським аспектом професіоналізація спорту, безпрецедентне збільшення видовищної складової, медійність та ін.) змісти спорту й проаналізовано їх співвідношення. Враховуючи, що така багатозмістовність спорту робить його банком стійких соціокультурних змістів (В. Зверева), виявлено, що перші (історично незмінні) як автентичні та екзистенціальні задіюються та експлуатуються технологіями влади й управління для створення і формування інших, які відтворюють наявну соціально-комунікаційну систему.

Потужною основою автентичності ідентичності у «великому» спорті є втілена та інтегрована тілесність, яка серед нескінченного візуального потоку фрагментованих, «розірваних» у просторі і часі тіл (у моді, рекламі, шоу і т. ін.), демонструє цілісність як фундамент онтологічної втіленості «єго». Ця невимущена демонстрація стає надзвичайно цінною та привабливою в сучасній віртуальній/недовтіленій та гіперреальній дійсності й провокує використання автентичності спортивного видовища для заснування неавтентичних соціокультурних змістів.

У підрозділі 2.2. – «Спорт як агональна форма реалізації жаги до визнання: інша парадигма» спорт концептуалізовано як особливу (агоністичну) форму реалізації жаги до визнання, що дозволило вивести його розуміння з-під впливу модерністських фреймів. Якщо жагу до визнання розглядати як радикалізоване усвідомлення необхідності інтерсуб'єктивної взаємодії, що тільки й визначає дійсність домагань на ідентичність, то історично відомі форми реалізації жаги до визнання (мегалотимію та ізотимію) можна розглядати як перекручені. Ні мегалотимічне насильство, ні ізотимічна толерантність не можуть претендувати на повноцінне задоволення жаги бути визнаним і не в змозі відповідно описати реальність спортивного суперництва. Спортивна взаємодія – це різновид взаємин з іншим, що не припускає ні приниження, ні панування над іншим, ні його нівелювання або ігнорування. При цьому знаходить своє задоволення невикорінне прагнення до нерівного

визнання. У межах концепції жаги до визнання такі стосунки філософськи не осмислені, що й зумовило впровадження нового концепту – *аристотимії*.

Механізм реалізації аристотимії репрезентований у такий спосіб:

- 1) добровільний перехід від позиції «я кращий від тебе за рахунок тебе» до позиції «я кращий, ніж я вчора, за рахунок роботи над собою (пізнання й морального вибору)»;
- 2) визнання за іншим такого ж права на «вільне самовизначення»;
- 3) активне відстоювання переваги своєї позиції в процесі взаємодії з іншим/іншими без застосування насильства.

Розглянуто етику спортивного суперництва як таку, що дозволяє взаємодіяти з іншим поза відрефлексованими діалогізмом крайніми позиціями Я-Ти та Я-Воно. Тобто, це етика, яка дає можливість вибудовувати етичне відношення до іншого, який не є близьким (Ти).

Етика спортивного суперництва обумовлена свободою вступити (не вступити) в змагання та прийняттям вихідної рівності умов. Тобто за суперником визнається право на вільне, рівне самовизначення, що обмежує об'єктивувальні інтенції й відкриває простір для активного інтерсуб'єктивного перевизначення.

Розглянуто запитуваність етичних експлікацій спортивного агону в інших сферах соціальної взаємодії, які є високо конкурентними, на прикладі агоністичної моделі демократії (Ш. Муфф), що може допомогти в розв'язанні питань, пов'язаних із плюралізмом цінностей і «онтологічною відносністю» (Ш. Муфф), тобто в ситуаціях відсутності загального концептуального каркаса (у термінах К. Поппера), коли раціональна дискусія неможлива.

У підрозділі 2.3. – «Деякі соціоцентричні маркери спорту» розглядаються найбільш впливові сучасні накладення на історично незмінні (антропологічно зумовлені) характеристики спорту. Більшість із відзначених соціоцентричних маркерів сучасності спорту: доступність занять спортом для великих мас людей; пов'язана з авторським аспектом професіоналізація як виділення спорту в окрему сферу в суспільному поділі праці; безпрецедентне збільшення видовищного компонента, пов'язане з «технологізацією», «гедонізацією» і «гіперреалізацією» суспільства; медійність, транснаціональність, комерціалізація та ін. – виявляються не здатними до серйозного перекручування екзистенціальних змістів спорту. Небезпеку являє все збільшувана медійність, що, виводячи спорт у дискурсивно-візуальний простір, підкоряє його завданням спонукання/керування, тим самим редукуючи його багатозмістовність і затемнюючи справжні гуманістичні аспекти людського суперництва.

Головна лінія напруги між екзистенціальним і соціально-комунікативним виміром спорту створюється блоком «транснаціональність – медійність – комерціалізація», що характеризує вписаність спорту в систему капіталу в структурній стадії цінності (за

Ж. Бодрійяром). Як такий, спорт стає подарованою працею, отже – відстроченою смертю. Як гіперреальне видовище, спорт (вищих досягнень) стає моделлю, що породжує взірці поведінки, патерни комунікативних практик і т. ін. Небезпека полягає в упорядкованості, взаємному обміні з іншими знаками в межах загального виробничого сценарію, що й нівелює унікальний екзистенціальний зміст спорту, а також – у відмові в смерті. Відмова в смерті не тільки знецінює глибоко індивідуальні зв'язки екзистенціальної властивості між людиною і її смертю, тілесно-спортивним і процесом смерті. Вона зводить нанівець сутність спорту як агону – простір і можливість реалізації жаги до визнання, що споконвічно безпосередньо пов'язана з діалектикою раба і пана, з волею віддати своє життя за власну гідність і славу, тобто самому розпоряджатися своєю смертю.

У висновках до дисертаційної роботи відзначено, що дослідження розгортання екзистенціальних змістів спорту в сучасному соціальному просторі відкриває додаткові можливості для обґрунтування нового концептуального бачення спорту як реалізації жаги до визнання. Пропоноване нове концептуальне бачення спорту як форми реалізації жаги до визнання допомогло не тільки виявити його антропологічно зумовлені константи й відповідно – сучасні накладення на ці змісти, але й дозволило вивести розуміння феномену спорту з-під впливу наявних стереотипів сприйняття, зумовлених модерними дихотоміями. Це має допомогти позбавитися стійкого упередження щодо спорту, який традиційно класифікується й подається як місце розгортання та каналізації агресивних інстинктів. Нове прочитання сутності спортивного агону та експлікація його дійсних етичних потенцій важливі і як відправний пункт для справжньої гуманізації самого спортивного суперництва, збереження відданості спорту й обґрунтування принципів fair play, і як запитовані в інших конкурентних сферах соціального простору, пов'язаних із плюральністю цінностей та способів життя. Такий підхід передбачає створення умов для повноцінного суперництва, а не уникання його, оскільки тільки повноцінна реалізація жаги бути визнаним кращим робить людину вільною від спокус мегалотимії й імпульсів насильства.

Усвідомлення багатозмістовності спортивного суперництва та виділення його екзистенціальних вимірів має відкрити шлях до зняття тих із сучасних накладень, які деформують сам спорт та його сприйняття в суспільній свідомості. Це насамперед використання автентичності спортивних змістів та виявів для заснування й утвердження соціокультурних змістів, індукованих економічними, владними технологіями, технологіями керування, які підкорені завданню відтворення наявної соціально-комунікаційної системи.

**СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ЗА ТЕМОЮ  
ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. Могилева С.В. Спорт в социально-коммуникативном пространстве постиндустриализма / С.В. Могилева // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – 2005. – № 654: Філософські перипетії. – С. 130-136.
2. Могилева С.В. Об экзистенциальном смысле спорта / С.В. Могилева // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – 2006. – № 734: Філософські перипетії. – С. 235-242.
3. Могилева С.В. Спорт как агональная форма реализации «жажды признания» / С.В. Могилева // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – 2006. – № 750: Філософські перипетії. – С. 133-142.
4. Могилева С.В. Этика спортивного диалога как модель взаимодействия с «дальним» / С.В. Могилева // Вісн. Черкаського ун-ту. – 2007. – Випуск 110. – Сер.: філософія. – С. 101-113.
5. Могилева С.В. Спорт как разновидность телесных практик субъективации: агон – диалог – экзистенция / С.В. Могилева // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – 2008. – № 792: Філософські перипетії. – С. 217-227.
6. Могилева С.В. Идентичность в спортивных практиках: полноценная устойчивость и игра без цели / С.В. Могилева // Вісн. Харк. нац. ун-ту. – 2008. – № 812: Філософські перипетії. – С. 194-203.
7. Могилева С.В. Социально-коммуникативное и экзистенциальное измерения спорта в постиндустриальном обществе / С.В. Могилева // Философия и будущее цивилизации: тез. докл. и выступл. IV Рос. филос. конгресса (Москва, 24 - 28 мая 2005 г.). – М.: Современные тетради, 2005. – Т. 4. – С. 598-599.
8. Могилева С.В. Спортивное взаимодействие как аристотимическая модель субъект-субъектной коммуникации / С.В. Могилева // Культура, свідомість, мова в інформаційному суспільстві: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (19-20 квітня 2007 р., м. Харків) – Х.: Вид-во НФаУ, 2007. – Сер. «Наука». – С. 333-334.
9. Могильова С.В. Спорт як боротьба за визнання: суперництво між рівними / С.В. Могильова // Органи влади та молодіжні громадські організації. Інноваційні рішення в молодіжній політиці: матеріали Міжнар. науково-практ. конференції (26-27 червня 2007 року) / [Відп. ред. О.В. Кулініч]. – Харків: Видавництво ЧП «Нове слово», 2007. – С. 60-63.



#### АНОТАЦІЯ

**Могільова С.В. Сучасний спорт в екзистенціальному та соціально-комунікативному вимірах. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, 2008.

Дисертація присвячена дослідженню екзистенціальних змістів спорту та їх розгортання в сучасному соціально-комунікативному просторі.

Використовуючи міждисциплінарний підхід та спираючись на концепцію позитивного екзистенціалізму, проведено аналіз екзистенціальних характеристик спорту, які розглянуто як такі, що відтворюють інтенції індивіда до вільної реалізації особистісного покликання в спортивній діяльності.

Як підґрунтя для реалізації екзистенціальних аспектів спорту досліджено унікальну тілесність спортсмена, що виникає в просторі тілесно-спортивної дискурсивності та експлікована за допомогою нового концепту *«авторська тілесність»*.

Запропоновано нове прочитання спорту як специфічно людської *«жаги до визнання»*, яке розкрито за допомогою нового концепту – *аристотимії*.

Виділено антропологічно зумовлені константи у визначенні спорту та історично зумовлені мінливі накладення на його зміст. Перші експліковано як носії екзистенціальних та автентичних сенсів. У других виділено *антропоцентричні* маркери, які в сучасний спосіб відтворюють незмінну сутність спортивного агону та *соціоцентричні* маркери, котрі постають як такі, що редукують, затемнюють або перевертають цю сутність.

Обґрунтовано можливості застосування морально-етичних цінностей спортивного агону в інших конкурентних сферах соціального простору, пов'язаних із плюральністю цінностей та способів життя.

**Ключові слова:** спорт, агон, самореалізація, інтерсуб'єктивне перевизначення, тілесні практики суб'єктивації, авторство, авторська тілесність, тілесно-спортивна дискурсивність, жага до визнання, аристотимія.

#### АННОТАЦИЯ

**Могилева С.В. Современный спорт в экзистенциальном и социально-коммуникативном измерениях. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Харьков, 2008.

Диссертация посвящена исследованию экзистенциальных измерений спорта и их преломлению в современном социально-коммуникативном пространстве.

Проведенное исследование, опираясь на положения позитивного экзистенциализма, позволило конкретизировать экзистенциальные характеристики спорта. Показано, что человек в спорте конституирует себя как индивидуальность и реализует как личность в сообществе собственными усилиями, исходя из осознания спортивной деятельности как пространства для самоактуализации.

На основании сравнительного анализа массовых спортивных практик и практики спорта высших достижений выявлены особенности бытия спортивного тела, которые были концептуализированы при помощи нового термина «*авторская телесность*». Ее основными экзистенциальными характеристиками выступают возможности субъективации и самоактуализации в intersубъективном пространстве телесно-спортивной дискурсивности, и ее открытость к переопределению обуславливает свойства целостности, незамкнутости и предельной индивидуализированности.

Предложено новое прочтение спортивной деятельности как специфически человеческой «жажды признания», которое раскрыто с помощью нового концепта – *аристотимии*. Спортивное взаимодействие понимается как разновидность взаимодействия с другим, которое не допускает ни унижения, ни господства над другим, ни его нивелирования или игнорирования, при котором находит реализацию жажда неравного признания. Такое прочтение демонстрирует ограниченность модернистских фреймов в видении спорта и позволяет вывести его понимание из-под влияния существующих стереотипов восприятия, обусловленных современными дихотомиями, которые сформировали стойкое предубеждение, согласно которому спорт подается и классифицируется как место развертывания и канализирования агрессивных инстинктов.

На основании предложенной концептуализации рассмотрена этика спортивного агона, как позволяющая выстроить этические отношения с другим как с «дальним» между крайностями позиций диалогизма (Я-Ты и Я-Оно). Обоснованы возможности применения морально-этических ценностей спортивного агона в других конкурентных сферах социальной жизни, связанных с плюральностью ценностей и образов жизни.

Проанализированы возможности нахождения и подтверждения личностной идентичности в спортивных практиках. Показано, что именно практика спорта высших достижений выступает сферой проверенных стратегий нахождения идентичности, где она, постоянно подвергаясь испытаниям, выявляет качества устойчивости, где экзистенциальное Я находит полноценное подтверждение в социальном пространстве.

Проведено структурирование возможностей нахождения/конструирования идентичностей в различных видах спортивных практик в соответствии с паратаксической, гипотаксической и синтетической стратегиями.

Предложенное новое прочтение спорта как реализации жажды признания позволило провести четкое размежевание между антропологически обусловленными константами в его понимании как социокультурного феномена и исторически преходящими наложениями на его неизменное содержание. Первые эксплицированы как носители экзистенциальных и аутентичных смыслов спорта. Во вторых выделены *антропоцентрические* маркеры, которые современным способом преломляют выявленную неизменную сущность спортивного агона, и *социоцентрические* маркеры, которые, как правило, редуцируют, затемняют или искажают эту сущность.

На основе проведенного исследования возможностей нахождения идентичности в спорте и выделения особенностей современного спорта раскрыто отличие современной агонистики от античной. Центральным антропоцентрическим маркером современности выступает авторство (жизни и спортивного дискурса) в отличие от безликой открытости нуминозному присутствию, характерной для архаичного сознания.

На основе анализа основных социоцентрических маркеров современности спорта, рассмотренных в качестве контекста, в котором разворачиваются неизменные содержания спорта как способного/не способного к их искажению, выделены представляющие опасность в этом плане. Это медийность, которая, выводя спорт в визуально-дискурсивное пространство, подчиняет его задачам побуждения/управления, редуцируя его многосодержательность и затемняя подлинные гуманистические смыслы человеческого соперничества. В качестве главной линии напряжения между экзистенциальным и социально-коммуникативным измерениями спорта определен блок «транснациональность – медийность – коммерциализация», который характеризует вписанность спорта в систему капитала в структурной стадии ценности.

**Ключевые слова:** спорт, агон, самореализация, intersubъективное переопределение, телесные практики субъективации, авторство, авторская телесность, телесно-спортивная дискурсивность, жажда признания, аристотимия.

#### ABSTRACT

**Mogileva S. Contemporary sport in existential and social-communicative dimensions. – Manuscript.**

The thesis for scientific degree of candidate, speciality 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – V.N. Karasin Kharkiv National University, Kharkiv, 2008.

The thesis is devoted to the research of existential characteristics of sport and their interpretation in modern social-communicative space.



Using interdisciplinary approach and basing on the conception of positive existentialism we conduct the analysis of existential characteristics of sport which are supposed to bring about free realization of an individual in sport activity.

In order to conduct the research of existential aspects of sport we investigate the unique bodily of the sportsman which appears in the space of bodily-sportive discourse. We describe the bodily of the sportsman with the help of a new concept of "author's bodily".

We propose a new vision of sport where sport is seen as specifically human "thirst for recognition" which is explained with the help of a new concept of "aristhymia".

In sport activity we differentiate anthropologically determined constants and temporary characteristics which are conditioned by history. The former are understood as bearers of existential and authentic senses. The latter are divided into anthropocentric markers which create the invariable essence of sport agon in a contemporary way and sociocentric markers which reduce, confuse or distort this essence.

We ground the possibilities to use moral-ethical values of sport agon in other competitor spheres of social space which are connected with the plurality of values and modes of life.

**Key words:** sport, agon, self-realisation, intersubjective reincarnation, bodily practices of subjectivation, authorship, author's bodily, bodily-sportive discourse, thirst for recognition, aristhymia.

